

МІФОЛОГІЯ — ФОЛЬКЛОР — ЛІТЕРАТУРА

І.М.Зварич

Чернівецький університет

МІФ У КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Міф у літературі, як показує історія їхнього співіснування, засвідчував свою присутність завжди. Проте ця присутність пристосовувалась літературою відповідно до її "спеціалізації". А саме: література у своїй наративності використовувала міф як ілюстративний матеріал для розгортання події (наприклад, сюжет про Атлантиду, починаючи від платонівських діалогів "Тимей" і "Критій" і закінчуючи сучасними інтерпретаціями протосюжету). Міф у даному випадку не пояснював явищ, походження чого-небудь і т.д., не представляв звичаєву ситуацію, що відбувається завжди з окремою людиною, етносом чи Всесвітом, він прилаштовувався як загальновідома схема до чітко означеної історичної ситуації, наповнюючись при цьому соціально-політичною семантикою останньої. Міф не регламентував і не констатував вічне, він розповідав про подію, обмежену в часі актуальністю певного історичного періоду. Більше того, в тому-таки сюжеті про Атлантиду сама архетипна схема часової циклічності зведена до окремої події. Важливою в літературних розробках сюжету є розповідь про подію, а не універсальність ситуації, в якій у згорнутому вигляді реалізований позачасовий і позাপросторовий зміст.

Літературне художнє мислення дистанціюється від дійсності міфа і її змісту, зводячи останній до схематичної загальновідомой символіки як допоміжний матеріал для реалізації певної мети. Інтерпретація міфологічного матеріалу дозволяла літературі умовність її реальності робити більш узагальненою і універсальною. Інколи використання міфології мало дещо спекулятивний з огляду на ринок і популярність характер. Міф у таких випадках зводився до ролі знаної у світі торгової марки. Такими, до деякої міри, наприклад, є вже згадувані нами твори П.Бенуа "Атлантида", Є.Р.Берроуза "Тарзан".

Отже, міф у літературі використовувався як матеріал для описування події. Художнє мислення при цьому зберігало і збільшувало у такий спосіб певну відстань, відчуженість, зумовлену образною (ігровою) специфікою літературної реальності. Самостійний статус літератури, яка протягом усієї історії викристалізовувала свої форми і зміст шляхом

відштовхування від себе і заперечення синкретизму в усіх відомих проявах, довів емансипацію індивідуальної свідомості до такого стану естетичної рефлексії в "спеціалізації" і відокремленні літератури в її власній специфіці від усіх інших галузей пізнання, що вона відчула певну вузькість і обмеженість своєї творчої спромоги в претензіях на універсальне моделювання дійсності.

Усвідомлення невимовності глибинної суті цілісності буття суто літературними засобами ставало дедалі виразнішим і актуальним. Підсвідоме протистояння темпоральності на межі ХІХ-ХХ століть поступово набуває чітко окреслених форм і світоглядних принципів. Міф із матеріалу для оповіді про подію перетворюється на пояснення і констатацію характеру універсальності (особистісної, етнічної і т.д.) ситуації, що виражає істинну суть події. Таким чином у літературі охоплюється і виражається позиція потойбічності по відношенню до профанної реальності людського існування. Невимовне констатується міфом і разом з розповідним (лінійним) стає спробою об'єктивації цілісного світовідчуття. Міф у вишуканій і витонченій естетичній тканині літератури є не ілюстративним матеріалом для вираження її власної специфіки, а усвідомлено використаним у своєму універсальному автентизмі досвідом людського пізнання і моделювання дійсності. На міфологічному тлі літературне набуває пояснюваної і більш відчутної співвідносності з вічним. Цілісність світовідчуття, реалізована літературою і міфом у єдиному тексті, виражає доісторичний і історичний досвід людини. Константне (інваріантне, архетипне, вічне) в естві людини, що постійно оприсутнювало себе в літературі як властивість її мислення, в ХХ столітті свідомо сполучається з історичним досвідом естетичної рефлексії (варіантне, окреме, темпоральне), утворюючи адекватну людині модель цілісної реальності.

Заперечення попереднього художнього досвіду в новітній літературі, спричинене розчаруванням і негативним ставленням до позитивістської практики осмислення дійсності, не заперечує тенденції естетичної рефлексії до повернення в контекст людського існування реалій універсальної синкретичної основи, які не можуть констатуватися простим називанням.

Пов'язаний з історизмом психологізм літератури загалом вичерпує себе орієнтацією на створення образу індивіда, що вживається в час своєї епохи, виражає її часовий характер і живе в її лінійних вимірах. Буттєвий дотик часу до людської душі збуджує в ній бунт, конформізм, підлеглість, відчай, радість і т.п. і визначає цим багатозначність психологічного часового образу. Душа, занурена в час, це ще не вся душа. Точки дотику душі з часом не вичерпують усього її буттєвого об'єму. Протистояння часові, а це основна позиція людської душі в

історії, зумовлене прагненням (підсвідомим і усвідомленим) зберегти глибинну буттєву цілісність, яка набагато ширша за темпоральні рамки існування. Психологічні реакції, зумовлені часом, ним і вичерпуються. Безумовні успіхи осмислення психології людини в літературі з цієї точки зору є фіксацією вічного в історичному. Однак вічне в цьому випадку проявляє себе тільки в зовні фіксованих реакціях на час. Відчуття невимовного, потойбічного по відношенню до фіксованого існування в часі буття душі існувало завжди, але література тільки в ХХ столітті усвідомлено визнала, що семантика і форми синкретичного за суттю світовідчуття є найбільш адекватними людському еству проявами екзистенції.

Іронічне і навіть вороже ставлення новітнього художнього мислення до реалізму, модернізму та масової літератури зумовлене усвідомленням їх обмежених вузькою літературною "спеціалізацією" можливостей в осмисленні та моделюванні концептуальної цілісної єдності буття. У перших двох воно заперечує анахронічний мімесис та скомпрометований позитивізм, а в третьому - спекулятивний, поверхневий і загалом низькохудожній характер імітації життя. Маючи за основу це заперечення, постмодерністське мислення озброюється ідеєю деконструювання цілісності. На перший погляд може здатися, що міф у постмодерні втратив не тільки свій формально-змістовний вплив на літературу (зорієнтованість на ціле), але й сутнісний, буттєвий. Насправді, це зовнішня і радше атрибутивна, а не внутрішня і сутнісна особливість у постмодерністському мисленні. Конфлікт між орієнтацією на деконструкцію і підсвідомим (усвідомленим теж) утримуванням ідеї цілісності, безперечно, існує. Однак, окрім констатації загальновідомої суперечності в художньому мисленні новітньої доби, варто зауважити, що деконструкція Тексту відбувається в тексті. Проте підтекст як вираження підсвідомого прагнення здобути опертя екзистенції в часі постає Текстом, від якого відлушуються штучні нашарування. Заперечуючи штампи реалізму та модернізму, знущаючись над убогістю масової літератури та загальною зорієнтованістю сучасної культури на розваги, постмодернізм намагається віднайти ядро буття, Істину поза межами заперечуваного ним культурного контексту. Так чи інакше, а утримувана ним підсвідомо цілісність протистоїть тій, яку він відомо руйнує. Іронія, сарказм, інтерпретація, довільне комбінування фрагментів культури, які утворюють свавільне, на перший погляд, поєднання, насправді, в кращих зразках постмодернізму, свідчать про те, що руйнування неприйняттого відбувається часом заради, хоч і не завжди чітко визначеного, але усвідомлюваного чи відчуваного бажаного. Ми не завжди можемо сформулювати істину, але ми завше прагнемо її, і твердо знаємо, що нею не є. Постмодернізм поки що не знає істини, але докладдає всіх зусиль, щоб зруйнувати неістину. Ігрова

канва в руйнуванні Тексту, яка домінує над усім іншим, це усвідомлення того, що руйнується не-текст, що заперечується псевдо. Однак сама позиція заперечення – це спроби інтерпретації старого досвіду (нового ще нема) з надією на те, що якась із них буде вдалим наближенням Слова до спроможності назвати і виразити сутність постійно присутньої і відчуженої в трагіфарсовій атмосфері постмодерністських текстів аурі цілісного і рівноправного в ньому співіснування явного і таємного, свідомого і підсвідомості, реальності і снів, профанного і сакрального, темпорального і вічного, названого і виспіваного, тутешнього і потойбічного. Тобто всього того, чим є людина, і з чим не впоралася, як вважає постмодернізм, художня культура попередніх епох.

З цим завданням може впоратися мислення, яке в арсенал своєї операціональності вводить міф, що своєю структурою та семантикою замикає коло цілісної концепції буття людини, і в проявленому історією тлі зафіксованого існування є прихованим, таємничим, але постійно засвідчуючим свою присутність, невимовним суто літературними засобами чинником розширення буттєвого простору за темпоральні та оприявлені в профанному межі.

Стаття надійшла до редколегії 12.11.1998.

Summary

Myth in Post-Modernism Context. To the problem of myth position in postmodernism thought structure. Main trends of manifestations and formbuilding a function of mythology in postmodernism.

© І.М.Зварич, 1998.